

Od badania próby losowej do badania konkretnych losów.

Wywiady biograficzne z respondentami POLPAN-u

Najważniejszym wyróżnikiem POLPAN-u spośród innych ogólnopolskich socjologicznych badań sondażowych jest panelowość, czyli – co do zasady – powrót do tych samych ‘respondentów’ w kolejnych edycjach badania z tym samym lub podobnym zestawem pytań. Panelowość daje szansę wglądu w biograficzno-procesowy wymiar przemian struktury społecznej, która jest tu w centrum uwagi. Ponieważ POLPAN zrealizowano w latach 1988, 1993, 1998, 2003, 2008 i 2013, badanie to pozwala prześledzić trwałość i zmiany umiejscowienia ‘respondentów’ w strukturze społecznej, czy nawet szerzej – w polskim społeczeństwie, w ciągu ostatniego ćwierćwiecza. POLPAN pozostaje więc wierny swoim badanym, prosząc ich, by co kilka lat zdali sprawę ze swojego ‘ umiejscowienia społecznego’, przede wszystkim – z pozycji zajmowanej przez nich w strukturze społecznej.

Jednakże ten wyjściowy biograficzny wymiar POLPAN-u nie jest już jednak widoczny, gdy to indywidualne sprawozdania przyjmują postać danych, które podlegają zagregowaniu, by mogły stać się podstawą makrostrukturalnych analiz. Indywidualne biografie, które są przecież pierwotnym źródłem formułowanych w tym badaniu uogólnień, siłą rzeczy zostają w takich analizach rozmyte. W ten sposób biograficzność przestaje być uchwytna na poziomie interpretacji danych i prezentacji ich wyników. Zasadniczym celem uzupełniającego przedsięwzięcia POLPAN jest wzmocnienie biograficznego charakteru tego badania.

W powyższym wyostrzającym i upraszczającym przybliżeniu użyliśmy słowa ‘respondent’ w cudzysłowie. Bowiem POLPAN, jak każde badanie sondażowe, rejestruje biograficzne doświadczenie ‘swoich’ badanych za pomocą kategorii de facto narzuconych przez badacza. Słowo respondent świetnie to zresztą oddaje. Oznacza kogoś, kto odpowiada na nie swoje pytania. Stroną sprawczą i aktywną jest w tej relacji pytający (i to raczej ten niewidoczny – badacz, a nie ankieter) – a zadaniem badanego jest reagowanie na te pytania, szybki i sprawny *respons*.

Oczywiście pytania kwestionariusza i stojące za nimi kategorie nie są arbitralne, lecz merytorycznie i metodologicznie uzasadnione. Nie zmienia to jednak ich zasadniczego komunikacyjnego charakteru, wyrażonego w języku badaczy i poddanego logice rozumienia związku między, najogólniej mówiąc, biografią (doświadczeniem indywidualnym), a społeczeństwem (strukturą społeczną). Nawet jeśli przyjmiemy, że związek ten ma charakter obiektywny, to jego takie czy inne, choćby najlepsze, zdefiniowanie i sondażowe zoperacjonalizowanie nie jest z pewnością wyłączone. To znaczy możliwe i sensowne jest poszukiwanie innych powiązań między indywidualnymi biografiami a szerszymi procesami społecznymi – tak, jak to widzą badani.

Narracyjne wywiady biograficzne z wybranymi 'respondentami' POLPAN-u służą rozpoznaniu subiektywnych powiązań między jednostkowymi biografiami a społecznymi procesami. Można powiedzieć, że autobiografia – dzięki autorefleksyjności na jakiej jest ufundowana – ujawnia jakiś naddatek owego życiowego sensu. A przynajmniej ma w sobie taki potencjał.

Zakładamy, że narracyjne wywiady biograficzne z wybranymi respondentami POLPAN-u – nazywanymi odtąd rozmówcami – dają bogaty zapis tych różnych życiowych sensów. Nie tylko wprost deklарowanych, ale widocznych w podejmowanych wyborach życiowych oraz tych, których mimo chęci czy starań, nie udało się podjąć, w deklarowanych wartościach, w praktykowanych i preferowanych stylach życia. Te ostatnie – style życia – można zresztą interpretować nie tylko jako 'sferę pośrednią' między kulturą a strukturą społeczną, ale także jako tę przestrzeń, w których indywidualne sensory życia zyskują swoje konkretyzacje i manifestacje – nie całkiem swobodne, lecz zależne nie tylko od strukturalnych możliwości, ale i ograniczeń i kulturowego repertuaru. Ta zależność nie znosi autorefleksyjnego naddatku, który owe ograniczenia potrafi nieraz przekraczać – choć z językowej (zatem kulturowej) sieci wyplątać się do końca nigdy nie może.

warto zwrócić uwagę na fakt, że tak zwana metoda biograficzna w polskiej socjologii ma się ostatnio całkiem nieźle, w dużej mierze za sprawą popularności i pozornej łatwości wywiadu biograficzno-narracyjnego – dziś jej podstawowego narzędzia badawczego. Świadczą o tym kolejne projekty badawcze, liczne seminaria i konferencje, już nie tak liczne publikacje (w tym niedawno wydana antologia klasycznych tekstów dotyczących 'metody biograficznej w socjologii'), a także instytucjonalizacja tego wariantu uprawiania socjologii (myślę w szczególności o aktywności Katedry Socjologii Kultury Uniwersytetu Łódzkiego, która jest tu niekwestionowanym liderem).

Jednak ani jeden ze znanych nam projektów badań biograficznych nie jest powiązany z żadnym ogólnopolskim, reprezentatywnym badaniem ilościowym. Choć wyróżnikiem metody biograficznej jest badanie poprzez biografię, dokładniej – narrację autobiograficzną – to w punkcie startu większości projektów badawczych realizowanych w tym nurcie nie jest (auto)biografia jako taka, lecz konkretne doświadczenie historyczne badanych: ich przynależność do określonej grupy społeczno-zawodowej; praca w określonym zakładzie pracy albo w określonej branży; zakładana, nieraz jedynie na podstawie daty urodzenia, przynależność pokoleniowa; wreszcie fakt zamieszkiwania, dziś lub kiedyś, w określonym miejscu. Te wszystkie konkretyzacje mają swój oczywisty cel – nadają, niejako a priori, rejestrowanym (auto)biografiom wyraźny, wspólny tematyczny profil. Ma to też bardzo wymierny aspekt metodologiczny – pozwala w dość swobodny sposób dobierać rozmówców do takich badań.

Wywiady autobiograficzne z rozmówcami POLPAN-u są wolne od takiego ograniczenia. Podstawą doboru rozmówców jest tu próba losowa. Nawet jeśli w pierwszym podejściu ograniczamy ją do 20 osób – osób najstarszych spośród tych, którzy uczestniczyli we wszystkich dotychczasowych edycjach badania - to i tak uzyskujemy sytuację nieosiągalną

w żadnym innym polskim badaniu socjologicznym realizowanym w nurcie biograficznym. Już samo to stało się mocnym metodologicznym argumentem, by podjąć ten pierwszy krok.

Biografia, los czy sens życia to wszystko bardzo ogólne kategorie, choć sama rejestracja, archiwizacja i udostępnienie do dalszych badań (takich losowych (auto)biografii, nawet jeśli ograniczonych do najstarszych uczestników POLPAN-u, jest już samo w sobie ogromną wartością. Deklaracja rozpoznania różnorodnych, retrospektywnie (re)konstruowanych sensów życia – indywidualnych, podmiotowych, a przy tym niedeterministycznie uwikłanych w strukturalne i kulturowe położenie badanych – jest także dosyć ogólna. Jednak bez przeprowadzenia narracyjnych wywiadów biograficznych i poczynienia na ich podstawie wstępnych rozpoznań, trudno o bardziej szczegółowe deklaracje badawcze wierne tej podmiotowej optyce.

Piotr Filipkowski

współpraca Katarzyna Andrejuk

2 października 2014 r.